

INGLIZ TILINI O'QITISHDA LINGVISTIK KOMPETENSIYANING TARKIBIY FUNKSIONAL TUZILISHINI INOBATGA OLISH TAMOYILI.

Ergashev Doniyor Dovronovich

ingliz tili katta o'qituvchisi,

Filologiya fakulteti, "Tillar markazi"

"Alfraganus University" nodavlat oliy ta'lim tashkiloti

ChDPU mustaqil izlanuvchisi

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.22702697>

Annotatsiya: *Ushbu tezisda ingliz tilini o'qitish jarayonida lingvistik kompetensiyaning tarkibiy-funksional tuzilishini hisobga olish tamoyilining nazariy va metodik mohiyati yoritiladi. Lingvistik kompetensiya fonetik-fonologik, leksik-semantik, grammatik, orfografik hamda diskursiv bilim va ko'nikmalarning o'zaro bog'langan tizimi sifatida talqin qilinadi. Mazkur tarkibiy qismlarni alohida emas, balki kommunikativ vazifalar bilan uyg'un holda rivojlantirish talabalarning ingliz tilida mazmunni anglash, aniq ifodalash va nutqiy vaziyatga mos til vositalarini tanlash imkoniyatini kengaytirishi asoslanadi. Shuningdek, kompetensiyaning tarkibiy-funksional modeli o'quv materiallari, mashqlar tizimi, baholash mezonlari va pedagogik texnologiyalarni loyihalash uchun metodik asos bo'lishi ko'rsatib beriladi.*

Kalit so'zlar: *ingliz tili, lingvistik kompetensiya, tarkibiy-funksional tuzilish, fonologik kompetensiya, leksik kompetensiya, grammatik kompetensiya, kommunikativ yondashuv, metodik tamoyil, baholash.*

Abstract: *This thesis explores the theoretical and methodological essence of the principle of considering the structural-functional organization of linguistic competence in the process of teaching English. Linguistic competence is interpreted as an interconnected system of phonetic-phonological, lexical-semantic,*

grammatical, orthographic, and discourse-related knowledge and skills. It is substantiated that developing these components not in isolation but in integration with communicative tasks enhances students' ability to understand content in English, express it accurately, and select appropriate linguistic means according to the communicative situation. The study also demonstrates that the structural-functional model of competence can serve as a methodological basis for designing educational materials, exercise systems, assessment criteria, and pedagogical technologies.

Keywords: *English language, linguistic competence, structural-functional organization, phonological competence, lexical competence, grammatical competence, communicative approach, methodological principle, assessment.*

Аннотация: *В данной тезисной работе раскрывается теоретическая и методическая сущность принципа учета структурно-функциональной организации лингвистической компетенции в процессе обучения английскому языку. Лингвистическая компетенция рассматривается как взаимосвязанная система фонетико-фонологических, лексико-семантических, грамматических, орфографических и дискурсивных знаний и навыков. Обосновывается, что развитие данных компонентов не изолированно, а во взаимосвязи с коммуникативными задачами расширяет возможности студентов понимать содержание на английском языке, точно его выразить и выбирать языковые средства в соответствии с речевой ситуацией. Также показано, что структурно-функциональная модель компетенции может служить методической основой для проектирования учебного материала, системы упражнений, критериев оценивания и педагогических технологий.*

Ключевые слова: *английский язык, лингвистическая компетенция, структурно-функциональная организация, фонологическая компетенция,*

*лексическая компетенция, грамматическая компетенция, коммуникативный
подход, методический принцип, оценивание.*

Zamonaviy chet til ta'limida talabaning faqat grammatik qoidalar yoki lug'aviy birliklarni bilishi yetarli natija sifatida baholanmaydi. Ingliz tilidan amaliy foydalanish uchun til tizimining turli sathlariga oid bilimlar nutqiy faoliyatda o'zaro muvofiqlashishi zarur. Lingvistik kompetensiya aynan shu bilim, ko'nikma va malakalarning tizimli birligini ifodalaydi. N. Chomsky kompetensiyaning til tizimi haqidagi ichki bilim sifatida izohlagan bo'lsa, D. Hymes uni ijtimoiy va kommunikativ vaziyatda maqsadga muvofiq qo'llash bilan bog'lagan. Keyingi metodik yondashuvlarda lingvistik kompetensiya kommunikativ kompetensiyaning tayanch tarkibiy qismi sifatida qaralib, fonologik, leksik, grammatik va orfografik imkoniyatlarning nutqiy maqsadga xizmat qilishi bilan tavsiflanadi.

Tadqiqotning maqsadi ingliz tilini o'qitishda lingvistik kompetensiyaning tarkibiy-funksional tuzilishini hisobga olish tamoyilining mazmunini aniqlash va uning o'quv jarayonini loyihalashdagi metodik ahamiyatini asoslashdan iborat.

Tadqiqotda lingvodidaktik manbalarni nazariy tahlil qilish, qiyoslash, tizimlashtirish va pedagogik umumlashtirish usullaridan foydalanildi. Lingvistik kompetensiyaning tarkibi Yevropa Kengashining CEFR hujjati, kommunikativ kompetensiyaga oid nazariyalar hamda chet til o'qitish metodikasi bo'yicha tadqiqotlar asosida ko'rib chiqildi. Tahlilda kompetensiyaning har bir qismi faqat bilimlar majmui sifatida emas, balki muayyan kommunikativ vazifani bajaruvchi funksional mexanizm sifatida baholandi. Fonologik komponent tinglab tushunish va talaffuz aniqligini, leksik-semantik komponent mazmunni tanlash va ifodalashni, grammatik komponent birliklar o'rtasidagi munosabatni to'g'ri qurishni, orfografik komponent yozma nutqning me'yoriyligini, diskursiv komponent esa gap va matnning mantiqiy yaxlitligini ta'minlashi mezon sifatida belgilandi.

Tahlil natijalari lingvistik kompetensiyaning tarkibiy qismlari o'zaro bog'liq holda rivojlantirilganda o'quv natijasi barqarorroq bo'lishini ko'rsatdi. Talaba yangi

leksik birlikni faqat tarjimasi orqali o'rgansa, uning talaffuzi, grammatik birikuvchanligi va kontekstual ma'nosini nutqda to'liq qo'llay olmaydi. Shu bois so'z fonetik shakli, semantik mazmuni, morfologik xususiyati, sintaktik vazifasi va kommunikativ qo'llanishi bilan birgalikda o'zlashtirilishi kerak. Bunday yondashuv til birligini xotirada ko'p tomonlama bog'lashga va uni yangi vaziyatga ko'chirishga yordam beradi.

Tarkibiy-funksional tamoyil mashqlar tizimini ham o'zgartiradi. Talaffuz, lug'at va grammatika bo'yicha alohida topshiriqlar zarur bo'lsa-da, ular yakunda yagona nutqiy vazifaga birlashtirilishi lozim. Masalan, talaba muayyan mavzudagi matnni tinglab, asosiy leksik birliklarni ajratadi, grammatik munosabatlarni tahlil qiladi va shu material asosida og'zaki yoki yozma fikr bildiradi. Natijada til shakllari sun'iy mashq doirasida qolmaydi, balki ma'no yaratish vositasiga aylanadi.

Lingvistik kompetensiyaning tarkibiy-funksional tuzilishini hisobga olish o'qituvchidan o'quv maqsadlarini aniq muvofiqlashtirishni talab qiladi. Darsda faqat bir komponentning ustun qo'yilishi boshqa komponentlar rivojining sekinlashishiga olib kelishi mumkin. Grammatik jihatdan to'g'ri, ammo fonetik jihatdan tushunarsiz nutq yoki lug'aviy boy, lekin mantiqiy bog'lanmagan matn kommunikativ samaradorlikni pasaytiradi. Shuning uchun o'quv materiali til sathlari, nutq faoliyati turlari va real kommunikativ vazifalar birligi asosida tanlanishi zarur.

Mazkur tamoyil baholash tizimiga ham taalluqlidir. Talabaning bilimini faqat test orqali tekshirish lingvistik kompetensiyaning funksional holatini to'liq ko'rsatmaydi. Baholashda talaffuzning tushunarligi, lug'atning aniqligi, grammatik shakllarning me'yoriyligi, matnning bog'liqligi va vaziyatga mosligi birgalikda hisobga olinishi kerak. Bunda analitik mezonlar ayrim komponentlardagi muammoni aniqlashga, integrativ topshiriqlar esa talabaning ularni amaliy faoliyatda uyg'unlashtirish darajasini belgilashga xizmat qiladi.

Tarkibiy-funksional yondashuv differensial ta'limni tashkil etish uchun ham qulaydir. Diagnostika natijasida talabaning qaysi komponenti sust rivojlanganligi

aniqlanadi va unga moslashtirilgan topshiriqlar beriladi. Biroq tuzatish ishlari yakunda kommunikativ faoliyat bilan bog'lanmasa, alohida ko'nikma mustaqil nutqqa ko'chmay qolishi mumkin. Shu sababli har bir korreksion mashq tinglash, gapirish, o'qish yoki yozish vazifasi bilan yakunlanishi metodik jihatdan muhimdir.

Ingliz tilini o'qitishda lingvistik kompetensiyaning tarkibiy-funksional tuzilishini inobatga olish til bilimlarini tizimli va amaliy yo'naltirilgan holda rivojlantirish imkonini beradi. Fonologik, leksik-semantik, grammatik, orfografik va diskursiv komponentlar o'zaro aloqada shakllangandagina talaba til birliklarini real kommunikativ vaziyatda to'g'ri va maqsadga muvofiq qo'llay oladi. Mazkur tamoyil o'quv materialini mazmunini tanlash, integrativ mashqlar yaratish, individual ta'lim trayektoriyasini belgilash va kompleks baholash mezonlarini ishlab chiqishda muhim metodik asos bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Chomsky N. Aspects of the Theory of Syntax. — Cambridge, MA: MIT Press, 1965. — 251 p.
2. Hymes D. H. On Communicative Competence // Sociolinguistics / ed. by J. B. Pride, J. Holmes. — Harmondsworth: Penguin Books, 1972. — P. 269–293.
3. Canale M., Swain M. Theoretical Bases of Communicative Approaches to Second Language Teaching and Testing // Applied Linguistics. — 1980. — Vol. 1, No. 1. — P. 1–47.
4. Council of Europe. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment. Companion Volume. — Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2020. — 278 p.
5. Richards J. C., Rodgers T. S. Approaches and Methods in Language Teaching. — 3rd ed. — Cambridge: Cambridge University Press, 2014. — 410 p.
6. Celce-Murcia M., Brinton D. M., Snow M. A. Teaching English as a Second or Foreign Language. — 4th ed. — Boston: National Geographic Learning, 2014. — 706 p.